

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄ PUBLICATION

ARTSVI BAKHCHINYAN

PhD in Philology

Institute of History of NAS RA

artsvi@yahoo.com

0000-0001-8637-6946

DOI: 10.54503/1829-4073-2024.3.186-193

JOSEPH WOLFF'S LETTER ON ESTABLISHING AN ARMENIAN SCHOOL IN LONDON

The document published below is preserved in the Catholicos' Archive of the Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts (Matenadaran), file 49, document 419. It is the Armenian translation (completed in 1825) of a letter by Joseph Wolff (1795–1862), a British messianic missionary of German-Jewish origin, addressed to an unnamed “Dear Sir,” whose identity remains unknown. Presumably, the recipient was a secular figure, as the letter addresses him as “Sir.”

The letter was written on December 17, 1824, from Shiraz. It discusses the idea of establishing a school for Armenians in London. For this purpose, the letter includes a program proposed by Wolff for the school, which was approved at a meeting held in the Persian city of Bushehr.

Joseph Wolff, a British missionary of German-Jewish origin, was one of the many Jewish converts to Christianity of his time who served as a clergyman in the Anglican Church. He was perhaps the most extensively traveled British missionary of the 19th century. Wolff journeyed not only across Europe (including Greece, Malta, and Crimea) but also to the United States, Africa (Egypt and Abyssinia), and especially the East (the Ottoman Empire, Persia,

Joseph Wolff's Letter on Establishing an Armenian School in London

Yemen, Central Asia, India, and beyond), often multiple times. This was an exceptional achievement for travelers of that era.

Born in Germany, Wolff traveled to England at the age of 24 and began working at the British and Foreign Bible Society in London, becoming known as the "Anglican Missionary to the Jews." He traveled to Eastern countries four times (1821–1826, 1828–1834, 1836–1838, and 1843–1845).

Starting from 1824 until the end of his life, Joseph Wolff, who mastered several European and Eastern languages, authored six extensive travelogues¹. Some of these works were translated and published in European languages. He provided detailed descriptions of the various countries and peoples he visited, frequently referencing the Armenian people, their history, literature, and especially the church. Wolff highlighted the notable figures of Armenia's past, mentioned many of his Armenian contemporaries, praised the virtues of the Armenian nation, and had some knowledge of the Armenian language. He encountered Armenians not only in Eastern countries but also in their homeland – both Western and Eastern Armenia. Through the published letter, Joseph Wolff proposes to an unknown Armenian gentleman the idea of establishing a school ("dpratur") in London with the support of the Armenian community. The school would aim to educate Christians from the Ottoman and Persian Empires, particularly Armenians, in various subjects and the Gospel. Wolff's goal as a messianic missionary was not so much the enlightenment of the Armenian nation itself (although he notes: *"my appeal to Eastern Christians in general, and particularly to Armenians, stems from my deep desire to grant them the opportunity to brighten their nation with the light of civilization and the life-*

¹ Missionary journal and memoir of the Rev. Joseph Wolff, Missionary to the Jews (London, 1824), Missionary journal of the Rev. Joseph Wolff, Missionary to the Jews, vol. 1–3 (London, 1827–1829). *Researches and Missionary Labours among the Jews, Mohammedans, and other sects, by the Rev. Joseph Wolff, during his travels between the years 1831 and 1834, from Malta to Egypt, Constantinople, Armenia, Persia, Khorossoun, Toorkestaun, Bokhara, Balkh, Cabool in Affghanistaun, the Himmalah mountains, Cashmeer, Hindoostaun, the coast of Abyssinia and Yemen* (London, 1835). Journal of the Rev. Joseph Wolff (London, 1839). Narrative of a mission to Bokhara, in the years 1843–1845, to ascertain the fate of Colonel Stoddart and Captain Conolly (London, 1845). *Dr. Wolff's new Mission, being J.W.'s determination to set out again on a missionary tour in Armenia, and Yarkand in Chinese Tartary, etc.* (London, 1860). Travels and adventures of the Rev. Joseph Wolff, D.D., LL. D: Vicar of Ile Brewers, near Taunton; and late missionary to the Jews and Muhammadans in Persia, Bokhara, Cashmeer, etc. (vol. 1–2, London, 1860–1861).

giving power of Christianity”), but rather to train highly educated Eastern Christians who could serve as opponents to Catholicism and defend British interests in the East². To achieve his goal, Wolff urged his correspondent to write to the spiritual leaders of Etchmiadzin, Sis, and Constantinople, as well as to the clerics of Aghtamar. He also encouraged reaching out to all his Armenian friends living in various locations (Persia, India, Russia, Constantinople, Erzurum, Tiflis) to present the idea of establishing the school in London and to solicit support of all kinds. In his letter, Wolff specifically proposed, no less than seven times, establishing connections with his allies in London, such as Henry Drummond (1786–1860), a British banker, politician, writer, and one of the founders of the Catholic Apostolic (or Irvingite) Church and John Bayford (1770–1844), an English clergyman, church court chairman, and author of *“The Goodness of the Messiah and His Second Coming”*.

Despite Wolff’s considerable efforts, the envisioned Armenian school in London was never established.

This letter could be of interest both to those studying the activities of foreign missionaries in Armenia and to those engaged in the history of Armenian culture and heritage.

‘ի Շիրազ 17երորդն
Դեկտեմբերի 1824

‘ի Իզմէր

(Լուսանցքում՝ «օրինակեցաւ... 1825-ի տարէն»)

Թանկ պարօն,

Լսելով իմ զեռանդորն նախանձ ազգասիրութեանցս, որով ջանաս պայծառացուցանել զազգի և գոյով իմ յորդորեալ ‘ի Մարտիրոսեան պարօն

² According to Leo, “Persia was keenly aware of the perceived threat posed by the Armenians, who had long been fervent supporters of Russian initiatives. To mitigate and neutralize this danger, Napoleon’s ambassadors, during their visit to Persia, stopped in Etchmiadzin, offering promises of a well-organized Persia to the Armenians. Similarly, in 1824, the missionary Wolff traveled from India to Etchmiadzin, pledging to establish a special school for Armenians in London and to raise funds in England and America—on the condition that the Armenians remained loyal to Persia and refrained from aiding the Russians” (Leo, Complete Collection of the Works in Ten Volumes, vol. 8, Yerevan, 1984, p. 384, in Armenian).

Մկրտչէն՝ առ 'ի գրել քեզ: Ուստի համարձակել ուղղել զայսոսիկ տողս բանից իմոց քեզ: Բայց՝ ըստորում գուցէ զանուանէ և զյառաջադրումէ իմմէ բոլորովին անտեղեակ լինիցիս, ուստի ներկա՝ ինձ. զի յաջ առնեմ քեզ զի եմ քարոզիչ Աւետարանին Քրիստոսի՝ առաքեալ 'ի Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայր² (անընթ.) որ 'ի Լոնսոն, և 'ի Ջան Բէյֆորդ ըսկվայր գործակալէն վարդապետաց հասարակաց 'ի Լոնսոն առ 'ի հոչակ արկանել զաւետաւոր բանս Աւետարանին 'ի հրէայս որ 'ի Պաղէստին, մանաւանդ որ 'ի յերուսաղէմ, և առ այնս որք ցրուեալք են շուրջ ըզՏաճկաստանաւ, և ընդ Օսմանեան կայսերութիւն՝ եղելոյն:

Ոչ միայն աշխատեցայ ես 'ի հրէայս այլ 'գուն գործեցի որքան հնար եղել եւ շնորհն Աստուծոյ կարողացոյց զիս տարածանել զքարոզութեամբ՝ աշխատանաց իմոց, նաև՝ ի մահմէտականս հաստատելով զդպրատունս ըստ օրինի կանոնաց մեծի Աւետարանական ժողովարանին: Եւ ուրախ եմ յոյժ ընդ առաքելն իմ առաքել զօրինակ թղթոյ յառաջադիմեալ գործոց Բրիտանացոց և Հայոց (անընթեռնելի) միաբանութեան, որ հաստատեցաւ 'ի Բուշէն³ և արդէն իսկ լուեալ իցիս զկարգադրութենէ նոյնպիսոյ, որ հաստատել եղև 'ի Պարսպայ:⁴

Թանկ պարօն, արդ՝ ոչ կարգեմ թագուցանել 'ի քէն զհետեւեալ հնարիմացութիւն՝ զոր ունիմ գրաւեալ 'ի միտս իմ: Զանձդ դիմելոյ իմ յԱրևելեան Քրիստոնեայս, առհասարակ և յարկապէս առ ազգն Հայոց, զմեծ բաղձանս նորին առ ընդունելս զհնար և զխորհուրդ իմն պայծառացուցանելոյ զազգն իւրեանց քաղաքավարութեան լուսով և կենդանարար քրիստոնէութեամբ. յօդեալ ընդ միմեանս կապանօք միութեան և սիրոյ. գրեցի առ բարեկամս 'ի ինձիւնդ և յառաջադրեցի նոցա զհաստատութենէ դպրատունն կառուցելոյ 'ի Լոնսոն վասն ուսման ամենայն ազգաց քրիստոնէից բնակելոց 'ի Օսմանեան և ընդ կայսերութեան Պարսկաց: Եւ համատարմ եւ յոյժ հաւաստի եմ, զի դիտապետքն իմ Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայրն՝ և Ջան Բէյֆորդ ըսկվայրն, ընդ որս և համայն բարեկամք իմ որք 'ի Լոնսոն ամս ըստ կարողութեան իւրեանց ջանալոյ են ածել 'ի կատարումն զյառաջադրութեայս, միայն թէ Քրիստոնեայք Հայոց յառաջադիմեալ գրեցեն նոցա և հաւաստի առնիցեն նոցա զդուրս օգնականութենէ ըստ կարողութեանս իւրեանց առ 'ի խնդրել յառաջադրութիւնս այս 'ի կատարումն, միայն համարձակիմ դնել առաջի քո զհետեւեալ յառաջադրութիւնս:

Շնորհ արարեալ արասցէս ժողովս յԱզգաց քոց բնակելոց 'ի Սպահան, և ապա՝ գրեցես 'ի Լոնդոն, հետեւեալ պարօնաց Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայր 'ի թաղն Չէրէնք Պրաս⁵ Լոնսոնայ. 'ի տունն 49 թուոյ. Զան Բէյֆորդ ըսկվայր 'ի

վարդապետն հասարակաց. և առ խորհրդարանն Բրիտանացոց և յօրարաց միաբանութենէ դպրապետն 'ի Լօնտօն. զթուղթս այս, առ խորհրդարանն Բրիտանացոց և յօրարաց դպրապետն միաբանութեան ծրարեսցես 'ի յերկոսին թուղթն, որ առ Հէնրի Դրէմոնդ և Ջան Բէյֆորդ ըսկվայրսն, և սոյն թուղթսն երեք մի օրինակաւ գրեալ առաքեսցես 'ի Լօնտօն, Կոստանդինուպոլսու ճանապարհաւ, և պարտ է զթուղթս զայսոսիկ առաքել առ ոք 'ի Կոստանդինուպոլիս. որպէսզի շնորհիւ նորին առաքեսցի ամբողջապէս 'ի յինգլանդ ծովու ճանապարհեալ: Իսկ պարունակեալ բանք 'ի թղթոցս այսոցիկ, լինիլ պարտէ, թէ ես պարտութեալ եմ քեզ. գրել առ վերոյիշեալ պարօնսն այնոցիկ, զյառաջադրութիւնս իմ, է' ընդունելի կամաց և ցանկութենէ քո, և կա'մ է ազգացն Հայոց բնակեցելոց 'ի Սպահան, և որք յայլ տեղիս, զի զնպատակ յառաջադրութենէ իմոյ հաստատելով 'ի կատար հասուցանել, և թէ ազգքն յօժար և պատրաստ են, կարգել և պահպանել այնպիսի ուսումնարան' ըստ կարողութեանց իրեանց: Սոյն գիր պարտ է լինիլ յամենայն անդամոյ ժողովոյն, և բարուոք ևս լիցի, զի եթէ Կարապետ սրբազան Արքեպիսկոպոսն⁶ և Յակոբ վարդապետն 'ի Սպահան, և այլք վարդապետք Սպահանու ձեռնադրեսցին 'ի նմա:

Շնորհ արարեալ առաքեսցես զԹուղթս այս առ պատրիարքս ազգին Հայոց, որք են յէջմիածին, 'ի Սիս, և 'ի Կոստանդինուպոլիս և առ վարդապետս 'ի յԱղթամար հանդերձ թարգմանութեամբ թղթոյս. և ի սմա ծրարեալ օրինակօք կարգաւորութեամբ Պուշէռայ դպրապետն միաբանութեամբ. և խնդրել 'ի նոցունց, զի վաղվաղակի առաքեսցեն զերկուս կամ զերիս վարդապետս Հայոց. 'ի յինգլանդ, ուղեկցելով ընդ նոսին զայնքան հղայս հայոց, որքան կարևոր է ինքեանց, վասն ուսմանց նոցին Հայոց տղայոցն 'ի յինգլանդ, հանդերձ յանձնարարական թղթովք Հայոց պատրիարքացն՝ վարդապետաց, և այլ ազնուականաց. ազգացն նոցին առ Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայր 'ի թաղն Չէրէնք Կրաս Լօնտօնայ. 'ի տունն 49 թուոյ, և առ Ջան Բէյֆորդ ըսկվայր 'ի թաղն Գրեյնայն Աիդէր⁷ ստրիտ 'ի տունն 12. Վարդապետաց հասարակաց 'ի Լօնտօն, և պարտ է պատրիարքաց և վարդապետաց գրել և յայտնել 'ի յանձնարարական թուղթսն այնոսիկ թէ մինչ ցոքան ազգն հայոց կարող են մասնակից լինել օժանդակութեամբ՝ 'ի պահպանել զդպրապետն:

Յաւուր զուսման վարդապետացն այնոցիկ, կամ քանի մի աւուրքք, յառաջ քան զչու նոցին երևելի իշխանքն Հայոց ('ի ձեռն որոց առաքին նոքա 'ի յինգլանդ). շնորհ արարեալ 'ի ձեռն թղթոց ծանուցեն պարօնուցն Դրէմոնդ և Բէյֆորդի և առ Խորհուրդարանսն Բրիտանացոց. և օտարուց միաբանութեանց,

թէ՛ վարդապետքն այնոքիկ ժամանելոց են ՚ի Լօնդօն. և որքան յաջողեալ է նոցա հոգալ ՚ի հանգանակողաց՝ վասն պահպանումէ յառաջադրեալ դպրապոսնն ազգաց իւրեանց ՚ի Լօնդօն, և Կոստանթնուպոլսի վարդապետացն այնոցիկ, զի ընդ ժամանելն ինքեանց ՚ի Լօնդօն մի՛ ելանիցեն յառաջագոյն առ այլ ոք. եթէ ո՛չ առ Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայրն և Ջան Բէյֆորդ ըսկվայրն, որք ի թաղն Մօքեմ սորիս⁸ Լօնդօնայ, զի զվերջինս, այս է արեւմտապիւրն վերոյիշեալ Խորհուրդարանին Բրիտանացոց և օտար դպրապոսն միաբանութեամբ ի Լօնդօն:

(անընթ.) յինքն էր՝ Յակոբ վարդապետն ՚ի Սպահան, և այլք բարեկամք քո այդր, զայսմանէ շնորհ արարեալ՝ գրեսցիք առ ամենայն բարեկամս ձեր ՚ի Պարսկաստան, ՚ի Հնդկիս, և առ այն, որք ՚ի յՈւրզուրում, ՚ի Թիֆլիզ, ՚ի Կոստանդինուպոլիս, և ՚ի Ռուսաստան, զի և նոքա գրեսցեն առ ազգս իւրեանց յամենայն ուրէք ծանուցելով նոցա, զի ՚ի հաստատիլն ՚ի Լօնդօն սոյնպիսի դպրապոսն մի, ուրանօր մանկունք Հայոց ուսանելով ուսումն յամենայն գիտութեանց արհեստից և չիմացուածս Աւետարանին, բարձ դիտման ածելոյ զնոսա յեկեղեցին յինգլանդայ, ո՛չ ևս յաջողեցին կաթողիկէն դարձուցանել զնոսա ՚ի կրօնս Կաթողիկաց, սոյն վերջին նշանական բանքն, պարտ է քեզ գրել առ ամենայն պատրիարքս և վարդապետս ուրուրէք և իցեն:

Եթէ պարօն Մանը⁹ տակաւին իցէ ՚ի Իսպահան կամ ՚ի Քուշան՝ ծանուցես նմա զպարունակեալ առարկայն թղթոյ իմոյ, և խնդրեա՛ ևս ի նմա զի գրեսցէ նաև ՚ի Հէնրի Դրէմոնդ ըսկվայրն և Ջան Բէյֆորդ ըսկվայրն յայտնելով նոցա զառարկայն թղթոյ իմոյ, նաև խնդրեա ի մարտ Մանէն, զի գրեսցէ զայսմանէ բարեկամաց իւրոց որք ՚ի Լօնդօն:

Ղու ինքդ հոգա՛ ՚ի Սպահան, ՚ի ձեռն հանգանակութեան թղթով զմասնաւոր իմն ՚ի պէտս սոյն յառաջադրութեան, գօնեա մինչ ցերեք հարիւր ոռութիւն, ևս եթէ կարևոր լիցի բովանդակել, ծանոյ վերոյ յիշեալ բարեկամացն իմոյ ՚ի յինգլանդ մինչ ցորքան կարևոր (անընթ.) քեզ հոգալ ՚ի հանգանակողաց որ ՚ի Սպահան, ՚ի Բէյրութ որ ՚ի Սիրիա գոն չորս Ամերիքացի քարոզիչք, որոց անունքն են ՚ի ներքոյ:

Պարոնայք Ֆիսկ, Քինգ, Գուդէլ և Բըրդ¹⁰ գրեա՛ նոցա հետևեալ վերաբանութիւն պարօնայք Ֆիսկ, Քինգ, Գուդէլ և Բըրդ շնորհիւ Բիպր Աբբոյ¹¹ ըսկվայր Բրիտանացոց Խորհուրդակալ ՚ի Բէյրութ, ՚ի լեառն Լիբանանու, և ծանո՛ նո՛ նոցա զնպատակ խորհուրդոյ վասն կարգելոյ դպրապոսն մի ՚ի Լօնդօն վասն ազգքս, և խնդրեա՛ ՚ի նոցունց զի նոքա ևս գրեսցեն առ բարեկամս իւրեանց, ՚ի յԱմերիքայ, որպէսզի բարեպաշտք Քրիստոնեայք որք ՚ի յԱմերի-

քայ, առաքեսցէն զհանգանակս իւրեանց, վասն կարգաւորութեան Հայոց դպրաւարան 'ի Լօնդօն առ պարօնսն Դրէմոնդ և Բէյֆորդ. նոքա առնելոց են վասն զի յոյժ բարեկամ են ինձ, պարտ է քեզ նաև առաքել նոցա զօրինակն, 'ի սմա ծրարեալ կարգաւորութեամբ Բուշէռայ դպրաւորուն:

Պարտ է քեզ յիշատակել 'ի թուղթսն, յորս գրելոց իցէս, առ պատրիարքս, և առ վարդապետս ազգի քում, զի զվարդապետս զորս առաքելոց են 'ի յինգլանդ լինելոց են անդամք կառավարչացն այնորիկ, և անդամք Ժողովոյն, յուսուցիչք մանկանց, 'ի քրիստոնէական վարդապետութիւնս, քարոզելով յամենայնում միանշակի, աշակերտաց իւրեանց' և կատարել զպաշտամունս Հայոց 'ի մատուան դպրաւարան: Եւ պատրիարքն Հայոց միայն ունեցի զարժանաւորութիւն օրինաց, օրհնելոյ զաշակերտսն 'ի վարդապետական կարգս, զկնի դառնալոյ նոցա յաշխարհն իւրեանց: Առ ի բերել զյառաջադրումիս այս ի կատարումն ունիս տեսանել 'ի վախճան թղթոյս զիմս իսկ ձեռնադրութեամբ, հանգանակի, թէև եմ ես աղքատ քարոզիչ, իսկ լե՛ր հաւաստի, որ մնամ քոյդ ճշմարիտ

Յովսէփ Վօլֆ

NOTES

¹ It refers to the merchant Martiros Mkrtich Davit, whom Wolff met in Shiraz. According to Wolff, he works zealously to enlighten the Armenians; he has written several pamphlets against the Pope's Council of Chalcedon and is the first Armenian to have published some tragedies in his native language, who also seeks to halt the progress of the Catholics in converting his people (see Missionary Journal of the Rev. Joseph Wolff, Missionary to the Jews, vol. III., London, 1829, p. 38).

² Esquire: English term meaning "Mr." or "gentleman."

³ A city in Persia (Bushehr).

⁴ A city in Iraq (Basra).

⁵ The name of this London district is unrecognizable.

⁶ The Armenian leader of Isfahan. Wolff mentioned his name in the second volume of his first travelogue (Missionary Journal of the Rev. Joseph Wolff, Missionary to the Jews, vol. 2, London, 1828, p. 355).

⁷ The name of this London district is also unrecognizable.

⁸ Probably refers to Markham Street.

⁹ Unknown person.

Joseph Wolff's Letter on Establishing an Armenian School in London

¹⁰ Wolff mentioned the names of these four American missionaries active in Lebanon in the second volume of his first travelogue (Missionary Journal of the Rev. Joseph Wolff, *Missionary to the Jews*, vol. 2, pp. 4, 15, 132, 187, 189, 219, 298, 301). Among them, Pliny Fisk (1792–1825) and William Goodell (1792–1867) are notable. Goodell worked for twenty years on translating and publishing the Bible into Armenian-script Turkish.

¹¹ No information was found about the “British Council Agent” Peter Abbott who operated in Beirut.